

UDK 32:930.85 (497.6 Mostar) "18/19"
Pretisak

MOSTAR U DJELU VLADIMIRA ĆOROVIĆA*

Boris Nilević

♦

Autor je na osnovu djela Vladimira Ćorovića napravio pregled političkih, književnih i uopće kulturnih prilika u Mostaru u prijelaznom vremenu 19. i 20. stoljeća. U ispreplitanju političkih događaja i ekonomskih mogućnosti oslikan je ambijent za kulturno djelovanje i znanstveni rad u gradu Mostaru. Otvoreni mediteranski duh stvaralaštva i u nepovoljnim uvjetima ostavio je značajnog traga u historiografiji, književnosti, izdavaštvu i slično.

Ključne riječi: Vladimir Ćorović, Mostar, književnost, *Zora*, *Bosanska vila*, *Biser*, *Musavat*.

I

Vladimir Ćorović (1885-1941) je bio nenarušive energije, strasnik u radu. Broj poslova koje je ovaj historičar obavio, gotovo je nesaglediv. Područja ispitivanja na kojima se ogledao kreću se od prahistorijskih vremena do najnovije historije, od srednjovjekovne i tradicionalne književnosti do moderne literature, od filozofije do političke publicistike. Objavljivao je stare pisce, arhivsku građu i anonimno književno nasljeđe. Pisao je historijske rasprave zasnovane na podrobnoj analizi, iscrpne monografije, obimne sintetičke preglede i članke namijenjene najširoj publici. Bio je muzejski radnik, nacionalni revolucionar, austrijski sužanj, profesor univerziteta i akademik, urednik časopisa, prisutan gotovo u svakom znatnijem znanstvenom i knji-

* Rad je objavljen u listu *Bosanska vila – Nova serija*, br. 9. 1997. Sarajevo: SPKD "Prosvjeta". 45-47.

ževnom poduhvatu. Pisao je stalno, po nekoliko časova dnevno. Kad je 1941. godine nesrećno poginuo, još uvijek se nalazio u punoj životnoj snazi, bliže sredini nego kraju svog stvaralačkog puta. Uza sve to, Ćorović je ostavio u rukopisu toliko spisa, dobrim dijelom već pripremljenih za štampu i posthumno, srećom, većinom objavljenih (*Sveta Gora i Hilandar do šesneastog veka; Istorija Srba*, u tri knjige, itd), da bi samo to, za nekog drugog historičara, značilo dobar životni bilans.

II

Nepovoljni uslovi za naučni rad

U ranim Ćorovićevim promišljanjima kao filologa – slaviste, saradnika Zemaljskog muzeja u Sarajevu (“Naučni rad u našoj sredini”, *Bosanska vila*, br. 21. 15. novembra 1909), vidimo razočarenje jednog vrsnog inteligenta tek prispjelog sa studija u Beču atmosferom za znanstveni rad, kako u Sarajevu i Mostaru, tako i u cijeloj Bosni i Hercegovini. Kada govori o uslovima za više umovanje, kako materijalnim, tako i socijalnim, on ih vidi jednako oskudnim, jednako nepovoljnim i jednako bijednim. Tu je, prije svega, potpuna oskudica biblioteka i potrebne literature za rad u bilo kom pravcu. Velike biblioteke nema ni Sarajevo ni Mostar, a da se ne spominje Tuzla i Banja Luka. Biblioteke raznih ustanova malene su i razasute, kao na primjer u Mostaru, gdje svoju knjižnicu imaju i srpska opština i pjevačko i zanatlijsko društvo i konzistorija i ženska zadruga. Slično je i u Sarajevu. Tu je, potom, slaba i nikakva knjižarska organizacija, oskudne veze i uz to jedan sitan bakalski duh, spram svega što je savremeno. Zatim, nema potrebne stabilnosti i odmjerenosti, izvjesnog unutrašnjeg mira za jedan sređen rad. Sve što ima jačih osjećaja i širih ambicija, ulazi u politiku, grezne u njoj i troši se u jednom poslu, koji, uistinu, ima svoj moralni smisao u principu i teoriji, ali koji je u stvari, naročito na našim prostorima, više dnevan i ličan, nadničarski u gorem smisli te riječi.

Potom, pojmovi o socijalnom moralu, o moralu višeg stupnja, u nas su kržljavi, oskudni do nevjerovatnosti. Izvjesna ravnodušnost spram ružnih pojava i ružnih odvratnih ličnosti svojstveni su većini društva. To onda čini, da se često i usred svojih čovjek osjeti tuđ i da s izvjesnom duševnom depresijom i sam postane povučen, ostavljen sebi i osjećanju svoje duševne osame. On iz tog društva ne može da dobije podstreka, ima da stvara, ako to želi, sam, potpuno sam.

Da bi, ipak, mogao da radi s uspjehom, i naročito, ako je mlad, da ne izgubi za naučnika normalnu mjeru sumnje u sebe, potrebno je ipak, da ima nekog, s kim bi mogao da izmijeni misli i da u manjem krugu, provjeri svoje rezultate, svoj metod, razvoj svoje misli. Međutim, u toj sredini vrlo je malo ljudi iste struke, osobito u specijalnim disciplinama, najviše jedan ili dvojica, često ni toliko. Uz to su i tu razdijeljeni po svojim političkim osjećanjima, ili bolje kazano po svojim nacionalnim aspiracijama, kao što je to u nas gotovo redovan slučaj. Među njima nema nikakva dodira ni uzajamnog rada. U Sarajevu, na primjer, ima trojica slavista (među kojima je i Vladimir Ćorović) koja se još i ne poznaju međusobno. Jedini čisti znanstveni zavodi u zemlji su Zemaljski muzej i Institut za ispitivanje Balkana, oba, međutim, sa ograničenim brojem snaga.

Projekcije budućeg planskog rada

Kada se, poslije svega, na temelju Ćorovićeve slike, stvori zaključak, on je svakako negativan, ali ipak ne i besperspektivan. Ako je sve tako, veli Ćorović, tako ne mora da bude i dalje, jer još uvijek ima vremena da se stigne ono što se propustilo, samo treba mnogo dobre volje i iskrenog ubjeđenja da je taj rad koristan. Ako sada nema velike biblioteke, nju treba stvoriti, ili one, što već postoje spojiti i razviti, ako bude moguće i u Sarajevu i u Mostaru.

Treba tražiti da se radi intezivno, solidno, sistematski, davati prilike, volje i postreka ljudima od talenta i sa smislom za takav posao. I pokušati uza sve to, da se svi ti ozbiljni poslenici okupe u jedno društvo za znanstvenu diskusiju i za solidan rad. Učiniti bar toliko dok se ne dobije svoj univerzitet, prvo mjesto za čistu znanost. Na taj način će se popraviti prilike koje nimalo ne služe na čast i stvoriti trajniji uvjeti za solidan znanstveni rad. Daće se prilike većem broju ljudi da uđu u jedan posao koji isključuje sve predrasude i vaspitava realnošću pozitivnih rezultata. Time će im se dići kulturni nivo kao i nivo sredine u kojoj su. Stvoriće se čitava jedna generacija koja će životu običnih ideja davati mnogo snažniji impuls, unositi šire poglede. I rezultati toga rada neće se dati mijenjati memorandumima i rezolucijama, momentalnim povjerenicima i nepovjerenicima. Ono što se stvori biće pozitivan doprinos razvoju znanstvenog rada.

III

Mostar kao kulturno središte

Međutim, u zrelijim godinama (*Bosna i Hercegovina*, Beograd 1925), kada promatra vrijeme o kojem je mlađan pisao, Ćorović kao da odstupa od ovakve analize austrougarskog perioda, barem što se literature i drugih aktivnosti njegovog rodnog Mostara tiče. Po njemu, prvo pravo književno središte u Bosni i Hercegovini za austrijskog vremena nije postalo Sarajevo nego Mostar, koji je već u prvoj polovini XIX stoljeća imao jednu brojnu i dinamičnu grupu književnih djelatnika. U njemu su, pored pravoslavnog svijeta, djelovali i muslimani i katolici. Tu je nizao svoje poučne stihove Omer Humo, tu su davali rimovane hronike te arheološka opažanja i vjerske pouke franjevci Petar Bakula, Anđeo Kraljević i Paškal Buconjić. U Mosatru je šezdesetih godina bio pokrenut tursko-srpski list *Neretva*, a 1872. godine osnovana je mala franjevačka štamparija. Utemeljio je don Frano Milićević, a uz pomoć hercegovačkih franjevaca a služila je uglavnom za štampanje školskih knjiga i lokalnog kalendara. Iza 1878. godine književni rad kod muslimana stao je za izvjesno vrijeme potpuno, dok su katolici dobili novog maha. Oni su izdavali jedan kalendar, *Mladi Hercegovac*, a 1883. godine pokrenuli su, pod uredništvom don Frane Milićevića, prvi književni list u Hercegovini, *Hercegovački bosiljak*. Međutim, ne zna se iz kojih razloga, taj list nije bio duga vijeka. Malo kasnije, umjesto njega don Frano pokreće novi politički list *Glas Hercegovca*.

Pravoslavnom svijetu Hercegovine nije u prvi mah bilo do književnosti. Od 1875. do 1878. godine, u jednom dugom i krvavom ustanku, on je usredio sve napore samo u jednom pravcu da se oslobodi osmanske vlasti i izvrši ujedinjenje sa Crnom Gorom. Mjesto toga, došao je Berlinski kongres i austrijska okupacija Bosne i Hercegovine. Srbi nisu mogli lako da se pomire s tim i tri godine poslije okupacije, 1881-82. godine, izbija u zemlji novi ustanak, u kome Mostarci učestvuju u velikom broju. Čak je i sama misao o ustanku i podsticaj za njega došao, uglavnom, iz krugova mostarskih nacionalista. Zbog toga, Mostarci uvelike stradaju, najbolji domaćini bili su pozatvarani, osuđeni na robiju i odvedeni u tamnice Istre i Stare Gradiške, dok se drugi dio, teško gonjen sklonio u Crnu Goru.

Obnova kulturnog i nacionalnog života poslije ustanka 1875-78.

Međutim, imponujuća energija mostarske sredine nije se dala slomiti. Kada je proglašena opšta amnestija i kad se veći dio ljudi, poslije izdržane kazne, mogao vratiti kućama, u njima se javlja ponovo duh stare aktivnosti. Dok su u Sarajevu srpske gazde sa Tašlihana, zaslijepljenje i zaražene spoljašnjim sjajem nove evropske kulture, napuštale aktivan nacionalni otpor i pošle za novinom, u želji da se pokažu doraslim opštoj promjeni stanja, dotle je Mostar, konzervativan i nacionalno strog do surovosti, ljubomorno čuvao moral i tradiciju svoje patrijarhalne sredine. Posljedice toga su se očitovale vrlo brzo. Sarajevo je počelo naglo da gubi narodni tip, a srpski narod u njemu padao je velikom brzinom. Trgovina i sve ostale djelatnosti, za koje je trebalo preduzumljivosti i istrajnog rada, prelazile su u strane ruke. Mostar je, međutim, potpuno očuvao svoj nacionalni karakter i svemu svom djelovanju davao pozitivne osobine. On je prvi, u svoj Bosni i Hercegovini, osnovao srpsku čitaonicu. U Mostaru je organizovano prvo srpsko zanatlijsko društvo, u njemu niče prva srpska banka, a osniva se i prvo društvo srpske trgovačke omladine. Potom, njegovo pjevačko društvo *Gusle* najbolje je u cijeloj zemlji i najbolje shvata i najbolje predstavlja svoju umjetničko-nacionalnu misiju. Mostar je prvi grad u zemlji koji ulazi u opoziciju austrijskoj vlasti i sam za se šalje deputaciju u Beč protiv svemoćnog ministra Kalaja. Iz Mostara se razvio prvi pokret muslimana za vjersku autonomiju. Na čelu mu je bio mostarski muftija Ali efendija Džabić, koga su austrijske vlasti, kao i mitropolita Savu Kosanovića, odmah smijenile sa tog uglednog položaja. Između pravoslavne i muslimanske opozicije došlo je tokom vremena do tješnjih veza i sa čisto vjersko-školskih pitanja njihove tužbe su prešle i na političke. U ljeto 1908. godine već je kao zajednički program ujedinjene opozicije bilo traženje da Bosna i Hercegovina dobije i svoju političku autonomiju. U jesen iste godine, oni, isto tako, zajednički protestuju i protiv nezakonito proglašene aneksije. Ovdje je i prvi pokret za slobodu štampe, te prva pobjeda opozicije nad vladom i to ponovljena dva puta uzastopce, pri izborima za gradsku skupštinu.

Sve ovo pokazuje koliko je energije i aktivnosti bilo u tom vedrom gradu i kako se ona, uglavnom, dobro upotrebljavala. U svim tim pokretima, u vrlo jakoj mjeri, učestvuju i tada prve književne ličnosti: Aleksa Šantić, Jovan Dučić i Svetozar Čorović. Bila su to djeca najboljih kuća. Svetozar Čorović koga je na

književni rad prvi potakao njegov nastavnik Silvije Strahimir Kranjčević, ušao je u taj krug sa trinaest godina života, još kao đak mostarske trgovačke škole. Uporedo sa tim književnim radom počinje i njihov društveni rad u Mostaru, kome su se priklonili i njihovi vršnjaci trgovci i zanatlije. Središte pokreta bio je Aleksa Šantić, koji je u *Guslama* i pjevač i horovođa i kompozitor, zatim prvi predsjednik mostarskog pododbora "Prosvjete". Svetozar Čorović osniva dobrotvornu zadrugu *Srpkinja* i prvu žensku radeničku školu. Ti prvi književnici A. Šantić, J. Dučić i S. Čorović ulaze i među prve pozorišne diletante. Oni su, jednom riječju, svuda, sve i svja, uvijek na najvidnijim mjestima, stalno krče put. Koliko se za kratko vrijeme postiglo i društvenog i literarnog interesa vidi se najbolje po tome što je 1893. godine, na proslavu otkrivanja Gundulićevog spomenika u Dubrovniku, iz Mostara otišlo oko stotinu građana.

Šta više, literarni interes javlja se i kod žena, koje do tada, sem Stake Skenderove u Sarajevu, nisu aktivno učestvovala u književnom životu. Najposlije, književnom mostarskom krugu prilaze i muslimani. Mladi Osman Đikić je među njima jedno od najmilijih i najčasnijih imena. Modričanin Avdo Karabegović Hasanbegov ostavlja svoje pjesme u amanet mostarskim prijateljima.

Mostarski literati imali su u književnosti uglavnom čiste artistske ambicije. Njihov list *Zora* (1896-1901) nije imao gotovo ništa zajedničkog sa načinom uređivanja *Bosanske vile*, te zato dolaze i prebacivanja. U romantičarskim krugovima nekih književnika u Vojvodini, koji su svikli da o Hercegovcima slušaju samo kao o ljudima sa handžarom u ruci, mostarskim literatima zamjeralo se često za takav način njihovog rada i vjerovalo se da on nema nikakva uticaja na njihovu sredinu. Međutim, taj sud je bio više nego pogrešan, jer je mostarska grupa književnika razvila vrlo živ interes kod svoje publike za sva pitanja književnosti i kulturnog napretka.

Uz časopis *Zora*, pojavila se u Mostaru i *Mala biblioteka*, pod uredništvom najprije Jovana Protića, a poslije Riste Kisića. To je u biti značilo izdavački posao, međutim, ipak je bilo nešto više nego prost trgovački interes za knjigu, i to u vrijeme kada se na izdavanje specijalno domaćih pisaca nisu lako odlučivali ni knjižari iz većih književnih središta. Kada je, poslije završetka borbe za crkveno – školsku autonomiju, otpočela borba za čisto političke i građanske slobode, javila su se u Mostaru dva opoziciona lista: muslimanski *Musavat* (1906) i srpski *Narod* (1907). U oba su, osim Jovana Dučića, koji je još 1899. godine, gonjen od vlasti, napustio Mostar i otišao na studije u Ženevu, saradivali i mostarski književnici.

Pred Prvi svjetski rat pokrenut je u Mostaru panislamski *Biser* i sa njim u vezi *Muslimanska biblioteka*, u kojoj je objavljeno 20 raznih knjiga: nešto od toga su djela domaćih muslimanskih pisaca (E. Mulabdića, M. Ć. Ćatića, H. Bjelevca, H. Mulića i dr.), a glavnina su prevodi s turskog – kao *Borba polumjeseca i krsta* od H. Halida, *Muslimanska žena* od M. F. Veđdije, *Panislamizam i Evropa* (prevod s arapskog), *Panislamizam* od Dželala Nuribega i sl. U martu 1918. godine raspisalo je uredništvo *Bisera* poziv i za osnivanje jedne Matice muslimanske, koja bi bila dužnost da, po uzoru Matice srpske i hrvatske, izdaje knjige za narod u islamskom duhu. Međutim, velike promjene te poslednje ratne godine nisu dale da se ta namjera provede u djelo.

Ćorovićev, ovdje prikazani pregled kulturnih i književnih djelatnosti u Mostaru, prvi i sveobuhvatan u našoj kulturnoj historiografiji, samo je zrnce u njegovom ogromnom znanstvenom opusu. Pišući o svom rodnom gradu, Ćorović je, kao i svaki pisac kada piše o zavičaju, nesumnjivo, imao i snažan emotivni podsticaj, ali to nimalo nije uticalo na ispravnost njegovih sudova. Vrijeme je to, uostalom, i potvrdilo.

SUMMARY

MOSTAR IN THE WORKS OF VLADIMIR ĆOROVIĆ

Vladimir Ćorović (1885-1941) was a historian whose scientific interests spanned from prehistory to contemporary subjects; he was also a writer, from medieval and traditional to modern literature; philologist, a political publicist etc. Apart from historical topics, in his works Ćorović presented the time at the turn of the two centuries, the time of political turmoil and the cultural activities possible in these circumstances. Writing about his home town, Ćorović had an emotional incentive but he remained impartial in his conclusions about the treated issues. The cultural revival in Mostar, in which he actively took part, destroyed prejudices in other South-Slavic countries about Herzegovina as some wild area of uneducated people. Even though Ćorović was critical towards the existing condition because of his wish for more work and success, a great number of publications, journals and societies were founded and

functioned in this time prior to the beginning of the First World War.

Key words: Vladimir Ćorović, Mostar, literature, *Zora*, *Bosanska vila*, *Biser*, *Musavat*